

REKOMENDACJE DOTYCZĄCE POSTANOWIEŃ UMÓW O DORADZTWO PRAWNE

PRZEDMIOT REKOMENDACJI

Rekomendacje, przygotowane przez Prokuratorię Generalną RP na podstawie art. 21 ust. 1 ustawy z dnia 15 grudnia 2016 r. o Prokuraturii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej („Ustawa o PGRP”), zawierają podstawowe wskazówki dotyczące **konstruowania postanowień umów o doradztwo prawne**, których projekty podlegają opiniowaniu przez Prokuratorię Generalną na podstawie art. 20 Ustawy o PGRP.

ZASTRZEŻENIA

- Rekomendacje mają charakter abstrakcyjny. Nie odnoszą się do konkretnej umowy i nie wskazują na stanowisko Prokuraturii Generalnej w przedmiocie oceny konkretnych – zaistniałych albo przyszłych – stanów faktycznych lub prawnych.
- W Rekomendacjach zaprezentowano poglądy prawne, uwzględniając aktualny na dzień publikacji dorobek orzecznictwa sądowego i nauki prawa cywilnego. Rekomendacje mają charakter doradczy, a odstępstwo od poglądu zaprezentowanego w Rekomendacjach może być uzasadnione w okolicznościach konkretnego przypadku. Odstępstwo od Rekomendacji nie oznacza samo w sobie, że dane postanowienie umowy zostało sformułowane nieprawidłowo, w szczególności nie musi powodować nieważności umowy ani poszczególnych jej postanowień. Treść postanowień umowy może zostać ustalona przez sąd na podstawie zgodnego zamiaru stron i celu umowy (zob. szerzej: [Praktyczne wskazówki PGRP dot. formułowania umów](#)).
- Rekomendacje nie powinny być stosowane automatycznie. W każdym przypadku należy brać pod uwagę okoliczności faktyczne i prawne konkretnej sprawy, które mogą uzasadniać modyfikację wskazanych w Rekomendacjach typowych rozwiązań lub sposobu postępowania. Praktyczne wskazówki zawarte w Rekomendacjach mogą wymagać dostosowania do specyfiki danego kontraktu, zwłaszcza w przypadku umów bardziej skomplikowanych lub zawieranych w niestandardowych okolicznościach faktycznych lub prawnych.
- Rekomendacje nie dotyczą umów z udziałem konsumentów.
- Rekomendacje nie są wiążące dla podmiotów reprezentujących Skarb Państwa, państwowych osób prawnych, ani dla innych uczestników obrotu.

SPIS TREŚCI

I. ZAGADNIENIA OGÓLNE	3
I.1. Obowiązek uzyskania opinii Prokuratorii Generalnej w przedmiocie projektu umowy o doradztwo prawne	3
I.2. Umowa o doradztwo prawne	4
I.3. Umowy ramowe	4
II. POSTANOWIENIA UMOWY O DORADZTWO PRAWNE	6
II.1. Przedmiot umowy	6
II.2. Osoby zaangażowane przez zleceniobiorcę do wykonywania umowy	6
II.3. Wynagrodzenie	7
II.4. Koszty (wydatki) zleceniobiorcy	8
II.5. Współpraca, prawozdawczość i płatności	8
II.6. Prawa autorskie – podstawowe zagadnienia	10
II.7. Poufność	10
II.8. Konflikt interesów	11
II.9. Ochrona danych osobowych	12
II.10. Odpowiedzialność zleceniobiorcy i kary umowne	12
II.11. Rozwiązanie umowy	14

PODSTAWOWE AKTY PRAWNE

- ustawa z dnia 15 grudnia 2016 r. o Prokuratorii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej (Ustawa o PGRP)
- ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (k.c.)
- ustawa z dnia 11 września 2019 r. – Prawo zamówień publicznych (p.z.p.)
- ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (pr. aut.)

I. ZAGADNIENIA OGÓLNE

I.1. Obowiązek uzyskania opinii Prokuratorii Generalnej w przedmiocie projektu umowy o doradztwo prawne

- 1 Przepisy art. 20 Ustawy o PGRP przewidują **obowiązek** uzyskania opinii prawnej Prokuratorii Generalnej w przedmiocie projektu umowy o doradztwo prawne. Obowiązek ten dotyczy podmiotów reprezentujących Skarb Państwa¹ oraz osób zastępowanych, będących państwowymi osobami prawnymi (zob. Część I Załącznika do rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów z 11 maja 2017 r., wydanego na podstawie art. 12 ust. 3 Ustawy o PGRP)².
- 2 Obowiązek uzyskania opinii Prokuratorii Generalnej jest uzależniony od wysokości wynagrodzenia za świadczone usługi doradztwa prawnego. Powstaje jeśli:
 - (a) wysokość wynagrodzenia przewidzianego łącznie za świadczone usługi **przekracza kwotę 500.000 zł netto w stosunku rocznym** albo
 - (b) maksymalna wysokość wynagrodzenia **nie jest określona**.
- 3 Jeżeli w umowie o szerszym przedmiocie (np. o usługi doradztwa biznesowego) kwota wynagrodzenia za wykonywanie doradztwa prawnego nie zostanie wyodrębniona, a jednocześnie całkowita wysokość wynagrodzenia przekracza 500.000 zł netto w stosunku rocznym, istnieje ustawowy obowiązek uzyskania opinii Prokuratorii Generalnej. Opiniowaniu podlegają wówczas postanowienia umowy odnoszące się do doradztwa prawnego oraz postanowienia wspólne dla wszystkich usług.
- 4 Natomiast w przypadku wyodrębnienia w umowie obejmującej różne usługi kwoty wynagrodzenia za doradztwo prawne, która będzie ustalona poniżej ustawowego progu, brak jest obowiązku uzyskania opinii Prokuratorii Generalnej. Wyodrębnienie czynności doradztwa prawnego z wynagrodzeniem powodującym brak konieczności uzyskania opinii Prokuratorii Generalnej nie może jednak mieć na celu obejścia ustawy.
- 5 Obowiązek uzyskania opinii dotyczy również **zmiany umowy o doradztwo prawne** podwyższającej wynagrodzenie do kwoty przekraczającej 500.000 zł netto w stosunku rocznym. W innych przypadkach, gdy umowa o doradztwo prawne podlegała obligatoryjnemu opiniowaniu przez Prokuratorię Generalną, aneks do takiej umowy powinien zostać zaopiniowany, jeżeli dotyczy istotnych postanowień pierwotnej umowy (np. wprowadza istotne zmiany w zakresie przedmiotu umowy, sposobu świadczenia doradztwa czy rozliczenia lub zasad odpowiedzialności stron).
- 6 Wniosek o wydanie opinii prawnej należy przedłożyć Prokuratorii Generalnej nie później niż na 15 dni, a w uzgodnieniu z Prezesem Prokuratorii Generalnej nie później niż na 4 dni, przed planowanym zawarciem umowy. Prokuratoria wydaje opinię w terminie 14 dni od dnia otrzymania kompletnego wniosku, nie później jednak niż w dniu poprzedzającym dzień dokonania planowanej czynności prawnej. Niewydanie w tym terminie opinii prawnej jest równoznaczne z brakiem zastrzeżeń Prokuratorii do opiniowanego projektu umowy.

¹ Zob. art. 6 ustawy z dnia 16 grudnia 2016 r. o zasadach zarządzania mieniem państwowym.

² Wykaz osób zastępowanych będących państwowymi osobami prawnymi jest dostępny pod adresem: <https://www.gov.pl/web/prokuratoria/wykaz-podmiotow-zastepowanych>.

I.2. Umowa o doradztwo prawne

- 7 Umowa o doradztwo prawne nie jest umową nazwaną. Nie definiuje jej również Ustawa o PGRP. Pod tym pojęciem należy rozumieć umowę, której przedmiotem są takie czynności jak sporządzanie opinii prawnych, wykonywanie zastępstwa prawnego (w postępowaniach sądowych, negocjacjach, w ramach czynności windykacyjnych itp.) udzielanie porad, konsultacji prawnych lub podobne usługi prawne³. Dla kwalifikacji czynności jako umowy o doradztwo prawne nie ma znaczenia cywilnoprawna typologia umowy. W zależności od charakteru obowiązków doradcy, taka umowa może mieć zarówno cechy umowy o dzieło (gdy np. przedmiotem umowy jest sporządzenie opinii prawnej), jak i umowy zlecenia lub umowy o świadczenie usług (np. w zakresie zastępstwa procesowego, udziału w negocjacjach, udzielania porad i konsultacji). Umowy o doradztwo prawne mają często charakter **umów mieszanych**, łącząc różne formy doradztwa prawnego.
- 8 Dla uproszczenia Rekomendacje posługują się pojęciami „zleceniodawca” i „zleceniobiorca” w celu określenia stron umowy o doradztwo prawne i zbiorczo określają przedmiot umowy o doradztwo prawne jako „usługi”.

I.3. Umowy ramowe

- 9 Umowa o doradztwo prawne może mieć postać **umowy ramowej**. Przez umowę ramową rozumie się najczęściej w prawie cywilnym umowę, która organizuje proces zawierania w przyszłości tzw. umów realizacyjnych (wykonawczych) oraz określa przynajmniej niektóre elementy ich treści. Z umowy ramowej może, lecz nie musi, wynikać obowiązek zawierania umów realizacyjnych⁴.
- 10 Podobną definicję umowy ramowej zawiera art. 7 pkt 26 p.z.p. Zgodnie z tym przepisem, przez umowę ramową należy rozumieć umowę zawartą między zamawiającym a jednym lub większą liczbą wykonawców, której celem jest ustalenie warunków dotyczących zamówień, jakie mogą zostać udzielone w danym okresie, w szczególności cen i, jeżeli zachodzi taka potrzeba, przewidywanych ilości. Także na gruncie p.z.p. przyjmuje się, że umowa ramowa jest „etapem pośrednim”, który może – ale nie musi – doprowadzić do udzielenia zamówienia publicznego w umowie wykonawczej⁵.
- 11 Zawarcie umowy ramowej nie skutkuje zatem udzieleniem zamówienia publicznego. Do umów ramowych znajdują jednak zastosowanie przepisy działu VII p.z.p. odnoszące się do umów w sprawie zamówienia publicznego (art. 311 ust. 2 p.z.p.), które przewidują m.in. **obligatoryjne postanowienia umowy** (zob. zwłaszcza art. 436 i 439 p.z.p.) oraz tzw. **klauzule niedozwolone** (art. 433 p.z.p.), z odrębnościami wynikającymi z charakteru umowy ramowej.

³ Zob. M. Miller [w:] L. Bosek, M. Dziurda (red.), *Prokuratoria Generalna RP. Komentarz*, LEX 2019, art. 20, pkt 3-5.

⁴ Szerzej, co do umowy ramowej: M. Krajewski [w:] K. Osajda (red.), *Prawo zobowiązań – część ogólna, System Prawa Prywatnego tom 5*, Warszawa 2020, s. 1005-1006; zob. też wyrok SA w Krakowie z 13 marca 2015 r., I ACa 58/14, wyrok SA w Warszawie z 3 lutego 2015 r., VI ACa 424/14.

⁵ Zob. np. wyrok KIO z 30 stycznia 2015 r., KIO 66/15; D. Grześkowiak-Stojek [w:] M. Jaworska (red.), *Prawo zamówień publicznych. Komentarz*, Legalis 2022, art. 311 p.z.p., pkt 5.

- 12 Z uwagi na często złożony charakter doradztwa prawnego, z umowy powinno jasno wynikać, czy ma ona charakter ramowy, tj. czy obowiązek konkretnych świadczeń ma wynikać z zawieranej umowy, czy dopiero z zawieranych następnie umów wykonawczych, nazywanych często w praktyce zamówieniami. Sporządzając umowę ramową należy zaś zwrócić uwagę na konieczność rozróżnienia roszczeń wynikających z umów wykonawczych oraz ewentualnie roszczeń, które mogą wynikać z umowy ramowej.
- 13 Rekomendujemy wyraźne wskazywanie w umowie o doradztwo prawne, czy ma ona charakter ramowy oraz uregulowanie w umowie ramowej, **czy rodzi ona obowiązek zawierania umów wykonawczych.**
- 14 Umowa ramowa powinna określać procedurę udzielania jednostkowych zamówień (zawierania umów wykonawczych) i wyboru wykonawcy. W przypadku umów ramowych należy w szczególności precyzyjnie formułować postanowienia dotyczące oświadczeń woli stron, zwłaszcza: (i) zasad reprezentacji przy zawieraniu umów wykonawczych, (ii) wymaganej formy umowy wykonawczej, (iii) momentu, w jakim dochodzi do udzielenia zlecenia (zamówienia) oraz (iv) dokumentów ostatecznie kształtujących stosunek umowny, na podstawie którego będą realizowane konkretne usługi.
- 15 Sposoby udzielania zamówień na podstawie umowy ramowej, do której znajdują zastosowanie przepisy p.z.p., reguluje art. 314 p.z.p. Jeżeli zamawiający w dokumentach zamówienia dotyczących umowy ramowej określił wszystkie warunki wykonania usług objętych umową ramową oraz obiektywne warunki wyboru wykonawców, którzy je zrealizują, może wyłonić wykonawcę danego zamówienia jednostkowego na podstawie postanowień umowy ramowej (bez prowadzenia jakiegokolwiek dodatkowej procedury konkurencyjnej).
- Jeżeli natomiast umowa ramowa nie określa wszystkich warunków zamówienia, zamawiający przeprowadza aukcję elektroniczną albo ukształtowaną przez siebie procedurę konkurencyjną (tzw. **minikonkurs**, do którego nie mają zastosowania przepisy o trybach udzielania zamówień publicznych). Zamawiający może na tym etapie, w razie potrzeby, sprecyzować warunki udziału w postępowaniu określone w dokumentach dotyczących umowy ramowej, a jeżeli w tych dokumentach zostało to przewidziane – zastosować inne warunki zamówienia. Na etapie udzielania zamówienia jednostkowego możliwa jest zatem ponowna weryfikacja predyspozycji wykonawców, przy zastosowaniu innych warunków udziału w postępowaniu niż stosowane przy zawieraniu umowy ramowej. Powinno być to jednak wskazane w dokumentach zamówienia dotyczących umowy ramowej⁶.
- 16 Możliwy jest też tzw. system mieszany, to jest udzielanie zamówień częściowo na podstawie samej umowy ramowej, a częściowo na podstawie dodatkowej procedury konkurencyjnej (art. 314 ust. 1 pkt 2 p.z.p.). Wybór między tymi metodami powinien odbywać się na podstawie obiektywnych kryteriów, wskazanych w dokumentach zamówienia dotyczących umowy ramowej.

⁶ Szerzej: H. Nowak, M. Winiarz (red.), *Prawo zamówień publicznych. Komentarz*, Urząd Zamówień Publicznych, Warszawa 2021, s. 893-899.

II. POSTANOWIENIA UMOWY O DORADZTWO PRAWNE

Rekomendujemy korzystanie przy przygotowywaniu projektu umowy o doradztwo prawne z [Praktycznych wskazówek dotyczących formułowania umów](#) oraz ze [Wzorów postanowień umów w zakresie oznaczenia stron](#), zwłaszcza w zakresie wskazania jednostki lub podmiotu reprezentującego Skarb Państwa.

- 17 Poniżej przedstawiamy rekomendacje dotyczące typowych postanowień umów o doradztwo prawne. Dotyczą one kwestii najczęściej omawianych w opiniach, wydawanych na podstawie art. 20 Ustawy o PGRP. Nie należy ich traktować jako wyczerpującego omówienia generalnych zagadnień, takich jak np. zakończenie relacji kontraktowej, zastrzeżenie kary umownej, podwykonawstwo, czy prawa autorskie.

II.1. Przedmiot umowy

- 18 Rekomendujemy możliwie precyzyjne określenie przedmiotu umowy o doradztwo prawne, zwłaszcza zakresu czynności jakie na podstawie umowy zobowiązuje się wykonać zleceniobiorca w ramach przewidzianego w umowie wynagrodzenia. Umowa nie powinna w szczególności poprzestawać na określeniu dziedzin prawa, w których świadczone będą „usługi doradztwa prawnego” (zob. też [Praktyczne wskazówki dot. formułowania umów](#)). Istotne jest w szczególności określenie form doradztwa prawnego, objętych umową (zob. [pkt 1.2](#)). Stopień szczegółowości określenia przedmiotu umowy powinien być dostosowany do jej charakteru, w szczególności może być odpowiednio mniejszy w przypadku umów ramowych.
- 19 Rekomendujemy precyzyjne określenie w umowie warunków **odmowy przyjęcia zlecenia na konkretną usługę** przez zleceniobiorcę (zob. art. 736 k.c. w zw. z art. 750 k.c.), przykładowo z uwagi na konflikt interesów (zob. [pkt II.8](#)).

II.2. Osoby zaangażowane przez zleceniobiorcę do wykonywania umowy

- 20 Świadczenie doradztwa prawnego opiera się na zaufaniu i wiąże się z obowiązkiem poufności ([pkt II.7](#)). Istotnym elementem umowy o doradztwo prawne jest w związku z tym określenie, w jaki sposób (tj. osobiście, przy pomocy dedykowanego zespołu prawników kancelarii, czy z możliwością angażowania osób trzecich) zleceniobiorca będzie wykonywał obowiązki umowne. Należy pamiętać, że zlecenie co do zasady wymaga osobistego wykonania (art. 738 k.c.), takiej regulacji nie przewidziano zaś w przypadku umowy o dzieło. Obowiązek osobistego wykonania dzieła istnieje wówczas, gdy zastrzeżono go w umowie, albo gdy wynika to z właściwości dzieła (art. 356 § 1 k.c.). Rekomendujemy w związku z tym precyzyjne określenie w umowie o doradztwo prawne, kto i na jakich zasadach może uczestniczyć w wykonywaniu obowiązków zleceniobiorcy.
- 21 Zwłaszcza w przypadku bardziej złożonych umów, w interesie zleceniodawcy jest często, by już na etapie zawarcia umowy został ustalony **zespół prawników**, którzy będą wykonywać czynności w ramach powierzonych zleceniobiorcy obowiązków.

Rekomendujemy, by skład zespołu był dostosowany do charakteru umowy i stopnia skomplikowania czynności (np. personel techniczny lub młodszy prawnicy do prostych czynności oraz prawnicy o określonych kompetencjach i doświadczeniu wykonujący bardziej skomplikowane czynności).

Zasadne jest również, by zmiana składu zespołu wymagała zgody zleceniodawcy udzielonej przed przystąpieniem do danej czynności w formie pisemnej, elektronicznej albo przynajmniej dokumentowej. W sprawach niecierpiących zwłoki można przy tym przewidzieć możliwość wyrażenia zgody w inny sposób (np. telefonicznie) z obowiązkiem potwierdzenia przynajmniej w formie dokumentowej.

- 22 Jeżeli umowa przewiduje możliwość powierzania obowiązków zleceniodawcy osobom trzecim lub inną formę udziału osób trzecich przy wykonywaniu tych obowiązków, należy pamiętać, by umowa zapewniała objęcie tych osób obowiązkiem poufności i innymi koniecznymi obowiązkami wobec zleceniodawcy, np. w zakresie praw autorskich.
- 23 W celu zapewnienia kontroli i monitorowania świadczenia doradztwa prawnego oraz czuwania nad bieżącą współpracą pomiędzy stronami, celowe może być określenie po obu stronach umowy osób koordynujących wykonanie umowy lub osób do kontaktu, wraz ze wskazaniem zakresu ich umocowania (zob. szerzej: [Praktyczne wskazówki PGRP dot. formułowania umów](#)).

II.3. Wynagrodzenie

- 24 Poza zakresem opinii Prokuratorii Generalnej pozostaje sama wysokość wynagrodzenia przewidzianego przez strony w umowie.

Prokuratoria Generalna zwraca jednak uwagę na to, czy przyjęty przez zleceniodawcę system rozliczeń zapewnia mu wysoką jakość usług przy adekwatnym koszcie. Skutek ten można osiągnąć przede wszystkim zapewniając **adekwatność stosowanych stawek rozliczeniowych** do zaangażowania zleceniobiorcy, wiedzy, kompetencji, doświadczenia i stanowiska osób wykonujących poszczególne czynności. W tym modelu stawki powinny być uzależnione od doświadczenia i kwalifikacji osób zaangażowanych w świadczenie usług, a tym samym zróżnicowane, przy jednoczesnym zastrzeżeniu, że proste czynności (np. analiza orzecznictwa) będą wykonywane przez młodszych prawników. W tym systemie warto rozróżnić stawki wynagrodzenia za pracę merytoryczną (np. sporządzanie pisma) i za czynności administracyjno-techniczne (np. kserowanie lub kompletowanie załączników).

- 25 Rozwiązanie polegające na stosowaniu jednolitej stawki godzinowej powinno zaś łączyć się z zapewnieniem zleceniodawcy w umowie, że czynności wymagające najwyższych kwalifikacji i doświadczenia będą wykonywane przez osoby z odpowiednimi kwalifikacjami (np. wskazany adwokat lub radca prawny stawi się w sądzie, określone czynności będą wykonywane przez prawników z uprawnieniami radcy prawnego albo adwokata).
- 26 Nie jest również wykluczone przewidzenie rozliczenia w oparciu o ustalony ryczałt, przy założeniu, że możliwe będzie wystarczająco precyzyjne uprzednie oszacowanie zarówno zakresu danego zlecenia (usługi), jak i czasu na jego realizację.
- 27 Celowe może być dookreślenie czasu pracy, np. wskazanie, czy czas dojazdu z i do miejsca świadczenia usługi powinien być wliczony w czas świadczenia usługi uwzględniany w rozliczeniach. Zasadne jest również wprowadzenie do umowy stawki rozliczeniowej czasu pracy mniejszej niż 1 godzina (np. za każde rozpoczęte/pełne 15 minut czasu pracy). Równolegle zleceniobiorca powinien mieć obowiązek ewidencjonowania czynności ze stosowną dokładnością (zob. szerzej w [pkt II.5](#)).

- 28 Jeżeli wynagrodzenie jest uzależnione od nakładu/czasu pracy, rekomendujemy wprowadzenie do umowy postanowienia, zgodnie z którym zleceniobiorca, przyjmując zlecenie, zobowiązany jest podać **szacunkowy czas pracy** przewidziany na jego realizację oraz wycenić koszt usługi, które to warunki polegają akceptacji przez zleceniodawcę (w określonej formie, przez upoważnione osoby, np. w zależności od wartości zlecenia).
- 29 Rekomendujemy określanie w umowie **maksymalnej kwoty wynagrodzenia** za realizację przewidzianych w niej usług np. w ramach bloku usług lub usług wykonanych w danym okresie (np. miesięcznie). W takim wypadku przydatne może okazać się także zastrzeżenie po stronie zleceniobiorcy obowiązku poinformowania zleceniodawcy z odpowiednim wyprzedzeniem o ryzyku przekroczenia danego limitu.
- 30 Celowe może być również określenie w umowie ewentualnego stosunku wynagrodzenia do zasądzonych kosztów zastępstwa procesowego, a także zasad rozliczania kosztów zastępstwa (np. czy są należne zleceniobiorcy od momentu ich prawomocnego zasądzenia czy uiszczenia).

II.4. Koszty (wydatki) zleceniobiorcy

- 31 Umowa powinna odnosić się do zwrotu wydatków poczynionych w celu należytego wykonania umowy (zob. art. 742 k.c.). Zasady dokonywania oraz zwracania wydatków (kosztów) zleceniobiorcy strony mogą określić w umowie w granicach swobody umów. Postanowienia umowy w tym zakresie powinny obejmować przede wszystkim **katalog wydatków (kosztów)**, które w celu wykonania umowy będzie ponosił zleceniobiorca i które będą podlegały zwrotowi, ze stosownymi ograniczeniami np. w zakresie środków transportu czy usług hotelowych. Umowa może przy tym przewidywać, że standardowe koszty realizacji zlecenia (np. koszt rozmów telefonicznych czy kserowania) są objęte wynagrodzeniem umownym (tj. nie podlegają odrębnemu rozliczeniu).
- 32 Umowa może wskazywać, że określone koszty będą pokrywane bezpośrednio przez zleceniodawcę (np. opłaty sądowe), przy czym wówczas należy przewidzieć w umowie procedurę współpracy stron w tym zakresie, w szczególności co do powiadomienia zleceniodawcy z odpowiednim wyprzedzeniem o konieczności poniesienia kosztu i jego wysokości.
- 33 Zasadne jest wprowadzenie do umowy **limitu wysokości kosztów**, jakie zobowiązuje się pokryć zleceniodawca. Umowa może przewidywać przy tym możliwość podwyższenia limitu w drodze aneksu zawartego pod rygorem nieważności w określonej formie (tj. za zgodą zleceniodawcy).

II.5. Współpraca, sprawozdawczość i płatności

- 34 Umowa o doradztwo prawne powinna określać **zasady współpracy stron** przy wykonywaniu poszczególnych rodzajów zleceń. Zasadne jest w szczególności przewidzenie obowiązku przekazywania przez zleceniobiorcę niezwłocznie korespondencji zawierającej dokumenty istotne dla zleconej sprawy z zakresu zastępstwa procesowego (np. orzeczenia, protokoły rozpraw, posiedzeń przygotowawczych, opinie biegłych itp.).

Uzasadnione jest również przewidzenie możliwości zgłoszenia przez zleceniodawcę uwag do treści pism procesowych oraz procedury współpracy w zakresie wnoszenia środków zaskarżenia i podejmowania innych istotnych decyzji procesowych (jak np. wzięcie udziału w mediacji lub zawarcie ugody), co wiąże się z obowiązkiem przekazywania zleceniodawcy projektów pism ze stosownym wyprzedzeniem.

- 35 Rekomendujemy wprowadzenie do umowy postanowień zobowiązujących zleceniobiorcę do prowadzenia dokumentacji umożliwiającej kontrolę i weryfikację czasu pracy poświęconego na wykonanie obowiązków umownych.

Może to w szczególności polegać na wprowadzeniu do umowy obowiązku sporządzania cyklicznych **raportów lub sprawozdań z wykonywanych czynności**, o odpowiednim poziomie szczegółowości. Raporty powinny być przekazywane najpóźniej wraz z fakturą, w taki sposób, aby zleceniodawca miał czas się z nimi zapoznać.

- 36 Rekomendujemy zastrzeżenie w umowie, że płatność wynagrodzenia jest dokonywana przez zleceniodawcę na podstawie prawidłowo wystawionej faktury, do której załączony zostaje szczegółowy raport (sprawozdanie z wykonanych czynności).

Zleceniodawcy powinna zostać zapewniona możliwość weryfikacji raportów (sprawozdań), np. przez uprawnienie do składania zastrzeżeń, zwłaszcza w przypadku wątpliwości co do adekwatności nakładu pracy w stosunku do danej czynności. W przypadku postanowień przewidujących warunek wypłaty wynagrodzenia w postaci podpisania albo zatwierdzenia takiego dokumentu przez zleceniodawcę, zasadne może być zastrzeżenie, że taka akceptacja dokonywana jest wyłącznie na potrzeby naliczenia wynagrodzenia. Ma to na celu uniknięcie wątpliwości co do tego, że akceptacja dokumentu nie skutkuje wyłączeniem odpowiedzialności zleceniobiorcy za nienależyte wykonanie zobowiązania.

- 37 Zleceniobiorca powinien mieć także obowiązek **udokumentowania kosztów** (wydatków) poniesionych w celu należytego wykonania zlecenia. Także w tym zakresie zasadne jest przewidzenie w umowie procedury akceptacji przez zleceniodawcę, z możliwością zgłaszania zastrzeżeń.

- 38 Rekomendujemy przewidzenie w umowie, że wątpliwości co do sprawozdań (raportów) zleceniobiorcy lub zasadności zwrotu kosztów będą wyjaśniane w drodze dwustronnych konsultacji. Możliwe jest zastrzeżenie, że w czasie ich trwania wstrzymaniu ulega bieg terminu do zapłaty (co oznacza, że nie będą za ten okres naliczane odsetki). Innym rozwiązaniem jest uzależnienie terminu wystawienia faktury od zakończenia procesu weryfikacji raportu/sprawozdania i jego akceptacji przez zleceniodawcę. W takim przypadku dopiero zaakceptowanie raportu (sprawozdania) – w trybie określonym w umowie, w tym we właściwym terminie – zakończy proces świadczenia usługi lub wykonania zlecenia i będzie stanowić podstawę do wystawienia faktury, a tym samym rozpoczęcia biegu terminu do zapłaty.

- 39 W przypadku, gdy przedmiotem zlecenia jest dostarczenie konkretnego „produktu” – dzieła (np. opinii prawnej), zasadne jest przewidzenie w umowie **procedury jego odbioru** (w tym akceptacji przez zleceniodawcę) jako przesłanki zapłaty wynagrodzenia. Umowa powinna precyzyjnie wskazywać, z jaką chwilą dochodzi do odbioru dzieła, zwłaszcza jeśli z tą samą chwilą na zleceniodawcę mają przejść prawa własności intelektualnej.

II.6. Prawa autorskie – podstawowe zagadnienia

- 40 Elementem doradztwa prawnego jest często sporządzanie opinii prawnych i podobnych opracowań, które mogą mieć cechy utworu w rozumieniu ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Wówczas zasadne jest zawarcie w umowie stosownych postanowień dotyczących praw autorskich, tj. w zależności od potrzeb zleceniodawcy – majątkowych i osobistych praw autorskich do utworu oraz praw zależnych do opracowań utworu. Umowa powinna zapewniać zleceniodawcy możliwość korzystania w odpowiednim zakresie ze stworzonych w ramach doradztwa prawnego utworów i ich opracowań.
- 41 Celowe jest przynajmniej rodzajowe wskazanie utworów, które w przyszłości będą przedmiotem praw autorskich. Umowa powinna zapewniać zleceniodawcy prawo do korzystania z utworów **na adekwatnych do potrzeb polach eksploatacji**, bez ograniczeń czasowych i terytorialnych.
- 42 Przewidziane w umowie wynagrodzenie powinno obejmować wynagrodzenie z tytułu przeniesienia lub udzielenia wszelkich uprawnień z zakresu własności intelektualnej, w szczególności z tytułu przeniesienia majątkowych praw autorskich oraz z tytułu prawa do wykonywania zależnych praw autorskich lub zezwolenia na wykonywanie tych praw.
- 43 Elementami regulacji umownej dotyczącej praw autorskich w umowie o doradztwo prawne, w zależności od potrzeb zleceniodawcy, powinny być ponadto klauzule regulujące:
- (a) przeniesienie na zleceniodawcę autorskich praw majątkowych;
 - (b) zapewnienie zleceniodawcy prawa do wykonywania autorskich praw zależnych oraz zezwalania na ich wykonywanie;
 - (c) upoważnienie zleceniodawcy do korzystania z utworu również przed przyjęciem go w ukończonej postaci (zob. art. 2 ust. 3 pr. aut.);
 - (d) upoważnienie zleceniodawcy do wykonywania osobistych praw autorskich wraz z zapewnieniem, że prawa te nie będą wykonywane przez twórców;
 - (e) w razie potrzeby – zezwolenie na nieoznaczanie opracowania danymi twórcy lub tytułem utworu pierwotnego (art. 2 ust. 5 pr. aut.),
 - (f) zakres obowiązków zleceniobiorcy w przypadku zgłoszenia przez osobę trzecią wobec zleceniodawcy roszczeń o naruszenie jej praw własności intelektualnej.
- 44 Umowa powinna precyzyjnie określać moment, z którym zostają przeniesione prawa autorskie majątkowe lub udzielone inne prawa z zakresu własności intelektualnej.

II.7. Poufność

- 45 Nieodłącznym elementem doradztwa prawnego jest obowiązek zachowania poufności przez zleceniobiorcę oraz wszelkie osoby (podwykonawców, osoby trzecie), którymi zleceniobiorca posługuje się przy wykonywaniu umowy. Umowa powinna precyzować **zakres obowiązku poufności**. Warto zwrócić uwagę, że nie powinien być on ograniczony do tajemnicy przedsiębiorstwa – zakres tajemnicy zawodowej adwokatów i radców prawnych jest bowiem szerszy. Umowa może również precyzować, jakie informacje nie są objęte obowiązkiem poufności.

46 Rekomendujemy, by obowiązek zachowania tajemnicy był **ograniczony terminem**. W przeciwnym razie zobowiązanie do zachowania tajemnicy może zostać uznane za zobowiązanie bezterminowe, o którym mowa w art. 365¹ k.c., co rodzi ryzyko jego wypowiedzenia.

47 Konstruując postanowienia umowy w zakresie obowiązku poufności należy zwrócić uwagę na krąg osób, którym będą mogły być udostępniane informacje poufne. Umowa może przewidywać obowiązek uzyskania uprzedniej zgody zleceniodawcy na przekazanie informacji poufnych określonego rodzaju lub określonym kategoriom osób.

Rekomendujemy przyjęcie przez zleceniobiorcę odpowiedzialności gwarancyjnej za zachowanie w tajemnicy informacji poufnych przez jego podwykonawców lub osoby trzecie, którymi posługuje się przy wykonywaniu umowy.

48 Adekwatnym sposobem zabezpieczenia obowiązku poufności jest najczęściej kara umowna z tytułu jego naruszenia, zwłaszcza z uwagi na trudności praktyczne, jakie mogą wiązać się z ustaleniem i wykazaniem szkody wyrządzonej takim naruszeniem (zob. szerzej w [pkt II.10](#)).

II.8. Konflikt interesów

49 Ze stosunkiem zaufania, na jakim opiera się świadczenie doradztwa prawnego, związane jest również zagadnienie konfliktu interesów. Umowa powinna zabezpieczać zleceniodawcę przed skutkami jego wystąpienia.

50 Rekomendujemy, by w umowie zostało zawarte oświadczenie zleceniobiorcy, że w dacie zawarcia umowy nie zachodzi konflikt interesów. Zasadne jest również, by umowa **definiowała konflikt interesów**, np. przez odwołanie do zasad wynikających z ustawy o radcach prawnych i ustawy Prawo o adwokaturze oraz zasad deontologii obu zawodów. Umowa powinna także wprost przewidywać obowiązek powstrzymywania się od sytuacji, które rodzą ryzyko powstania konfliktu interesów. Rekomendujemy także wprowadzenie do umowy postanowienia, zgodnie z którym zleceniobiorca ma obowiązek powstrzymania się od świadczenia na rzecz innych podmiotów usług, które mogłyby powodować konflikt interesów. Warto uzupełnić je o katalog przykładowych sytuacji, które strony uznają za konflikt interesów.

51 Umowa może ponadto przewidywać, że świadczenie usług na rzecz określonych podmiotów (albo ich pozywanie), nawet jeśli nie jest konfliktem interesów, wymaga notyfikacji zleceniodawcy.

52 Zleceniobiorca powinien powiadomić o obowiązkach dotyczących konfliktu interesów członków zespołu i ponosić odpowiedzialność za to, że jego pracownicy będą się powstrzymać od działań niezgodnych z umową. Umowa powinna również regulować sposób postępowania w razie stwierdzenia konfliktu interesów w toku realizacji umowy. Zleceniobiorca powinien mieć obowiązek podjęcia niezwłocznie działań zmierzających do zabezpieczenia interesów zleceniodawcy. Może to stanowić także jedną z podstaw wypowiedzenia umowy przez zleceniodawcę.

II.9. Ochrona danych osobowych

- 53 Z uwagi na charakter umowy o doradztwo prawne, której wykonanie może wiązać się z udostępnieniem danych osobowych, rekomendujemy uregulowanie w niej zasad przetwarzania takich danych w sposób zapewniający zgodność z art. 5 ust. 1 RODO. Pożądane jest w szczególności uregulowanie w umowie kwestii udostępniania danych niezbędnych do świadczenia usług doradztwa prawnego bezpiecznymi kanałami komunikacji, umożliwiającymi zachowanie poufności, integralności i dostępności do danych osobowych.
- 54 Zwracamy przy tym uwagę, że zleceniobiorcy świadczącemu doradztwo prawne dane osobowe będą udostępniane. Oznacza to, że zleceniobiorca stanie się administratorem danych, a nie jedynie podmiotem, któremu powierzono ich przetwarzanie w imieniu zleceniodawcy (por. art. 28 RODO). Administratorem danych osobowych pozostaje również zleceniodawca.
- 55 Ponadto, obowiązkiem zleceniodawcy jest realizacja obowiązku informacyjnego wynikającego z art. 13 i 14 RODO względem osób fizycznych, których dane osobowe zostały mu udostępnione przez zleceniobiorcę. Zleceniodawca zobowiązany jest do realizacji obowiązku informacyjnego w sposób zgodny z art. 13 RODO, jeżeli dane osób fizycznych gromadzone są jedynie bezpośrednio od osób, będących stroną umowy o doradztwo prawne (w przypadku gdy działalność prawnicza zleceniobiorcy jest prowadzona jednoosobowo albo w formie spółki cywilnej i tylko dane przedsiębiorcy/wspólników są udostępniane w umowie). Częściej zleceniodawca będzie zobowiązany do zrealizowania obowiązku informacyjnego w oparciu o art. 14 RODO. Chodzi o przypadki, gdy w związku z zawarciem umowy o doradztwo prawne przekazywane są dane osobowe osób fizycznych, którymi zleceniobiorca, będący odrębnym podmiotem, posługuje się w ramach realizacji umowy o doradztwo prawne (np. pracowników, osób reprezentujących spółkę). Pożądanym i zgodnym z zasadą rozliczalności (art. 5 ust. 2 RODO) rozwiązaniem jest wprowadzenie do umowy postanowienia, z mocy którego zleceniobiorca zobowiązany jest do poinformowania swoich przedstawicieli, na jakich zasadach przetwarzane są dane osobowe tych osób przez zleceniodawcę.
- 56 Celowe jest załączenie do umowy o doradztwo prawne treści właściwej klauzuli informacyjnej.

II.10. Odpowiedzialność zleceniobiorcy i kary umowne

- 57 Typowym elementem umów o doradztwo prawne są klauzule zastrzegające karę umowną (art. 483 k.c.). Ich stosowanie jest uzasadnione, ponieważ niewykonanie lub nienależyte wykonywanie usług doradztwa prawnego może mieć dla zleceniodawcy daleko idące negatywne konsekwencje, a jednocześnie wykazanie na zasadach ogólnych wiążącej się z tym szkody w praktyce może rodzić poważne trudności.

Tematyka formułowania postanowień umowy w zakresie kar umownych została szeroko omówiona w odrębnych [Rekomendacjach](#). Poniżej zwracamy uwagę na zagadnienia charakterystyczne dla umów o doradztwo prawne.

- 58 System kar umownych może stanowić uzupełnienie reżimu odpowiedzialności odszkodowawczej na zasadach ogólnych. Ponieważ uszczerbek, jaki może się wiązać z naruszeniem obowiązków z zakresu doradztwa prawnego jest na etapie zawierania umowy trudny do przewidzenia i oszacowania, rekomendujemy, by umowa zastrzegała, że zleceniodawca może żądać odszkodowania przenoszącego wysokość zastrzeżonych kar umownych (art. 484 § 1 k.c.).
- 59 W przypadku, gdy przedmiot umowy o doradztwo prawne jest złożony, a jego wykonywanie jest rozłożone w czasie, zasadne jest także zastrzeżenie, że wygaśnięcie umowy nie pozbawia zleceniodawcy prawa do żądania kar umownych wynikających ze zdarzeń, które nastąpiły przed wygaśnięciem umowy.
- 60 Zwracamy jednocześnie uwagę, że system kontraktowych zabezpieczeń interesów stron umowy o doradztwo prawne powinien opierać się na wyważeniu tych interesów. Automatyzm i drobiazgowość w stosowaniu kar umownych może mieć niepożądane konsekwencje, w tym zwiększyć koszty realizacji umowy, negatywnie wpłynąć na przebieg negocjacji lub dalszą współpracę stron albo skutkować obniżeniem kary umownej na podstawie art. 484 § 2 k.c. Zastrzeżenie kar umownych powinno być poprzedzone ustaleniem, jaki interes wierzyciela ma zabezpieczyć kara umowna i jaką funkcję ma pełnić. Jest to uzasadnione wówczas, gdy należyte (np. terminowe) wykonanie danego obowiązku ma z konkretnych przyczyn (np. skutków procesowych) istotne znaczenie dla zleceniodawcy, zwłaszcza, gdy wykazanie szkody wynikającej z jego naruszenia może rodzić trudności (np. w przypadku naruszenia obowiązku poufności).
- 61 Kara umowna może służyć wynagrodzeniu wszelkiego rodzaju uszczerbków w interesach wierzyciela, **o charakterze zarówno majątkowym jak i niemajątkowym**. Uszczerbki te nie muszą mieścić się w rozumieniu szkody majątkowej (art. 361 § 2 k.c.). Kara umowna często pełni również funkcję stymulującą i prewencyjną, mobilizując zleceniobiorcę do należytego wykonywania umowy. Jeśli kary umowne mają zabezpieczać niemajątkowe interesy wierzyciela albo interesy majątkowe tego rodzaju, że spowodowany ich naruszeniem uszczerbek może być trudny do wykazania lub precyzyjnego przeliczenia na sumę pieniężną, rekomendujemy, by zostało to wprost wskazane w umowie (np. w jej preambule). Podobnie, warto wprost w umowie wskazać, że istotną rolę strony przypisują innym funkcjom kary umownej niż funkcja kompensacyjna. Do tych okoliczności powinna być również dostosowana wysokość poszczególnych kar umownych.
- 62 Postanowienia umowy powinny **precyzyjnie** określać, za jakie naruszenie umowy i w jaki sposób (np. kwotowo czy jako procent określonej kwoty) będzie naliczana kara umowna. Określając przesłanki żądania kary umownej należy też brać pod uwagę, w jaki sposób stwierdzone (dokumentowane) będzie ich zaistnienie w trakcie realizacji umowy, np. w jaki sposób będzie stwierdzana wadliwość dostarczonych dzieł (opinii), opóźnienie w realizacji usługi itp.
- 63 Wskazane jest, by wysokość kary umownej była możliwa do ustalenia (przewidzenia) na etapie zawierania umowy. Brak możliwości ścisłego kwotowego określenia wysokości kary umownej na etapie zawierania umowy (np. w przypadku kary narastającej wraz z okresem zwłoki) nie wpływa przy tym na skuteczność zastrzeżenia kary umownej.

Określanie maksymalnej wysokości lub końcowego terminu naliczania kar umownych narastających może jednak ograniczyć ryzyko, że kara umowna okaże się nieadekwatna do skutków naruszenia interesów wierzyciela.

- 64 Dopuszczalnym i często uzasadnionym gospodarczo rozwiązaniem, które ogranicza ryzyko sporów dotyczących podstaw miarkowania kary umownej, jest wprowadzenie **limitu wysokości kar umownych**, których uprawniony będzie mógł łącznie dochodzić na podstawie umowy lub za konkretny rodzaj jej naruszenia (co do umów w sprawie zamówienia publicznego – zob. art. 436 pkt 3 p.z.p.).
- 65 Należy rozważyć wskazanie w umowie **terminu płatności** kary umownej – w przeciwnym razie wymagalność roszczenia o zapłatę kary umownej będzie uzależniona od wezwania do zapłaty. Co do możliwości potrącenia naliczonej kary umownej – zob. [Praktyczne wskazówki dotyczące potrącenia wierzytelności](#).
- 66 W praktyce obrotu w umowach o doradztwo prawne spotykane są klauzule limitujące odpowiedzialność zleceniobiorcy za szkodę, jaką ponieść może zleceniodawca w związku z wykonywaniem doradztwa prawnego. Limit odpowiedzialności może przykładowo odnosić się do kwoty odszkodowania, jakiego zleceniodawca będzie mógł dochodzić (ponad wysokość zastrzeżonych kar umownych) lub rodzaju szkody podlegającej naprawieniu (np. ograniczenie odszkodowania do *damnum emergens*). Stosowanie takich rozwiązań – także w umowach zawieranych przez podmioty z szeroko rozumianego sektora publicznego – nie jest niedopuszczalne. Wymaga jednak każdorazowo oceny w kontekście całokształtu okoliczności sprawy, w tym rozkładu ryzyk kontraktowych. Wprowadzeniu takich klauzul do umowy powinno towarzyszyć przygotowanie stosownego uzasadnienia, a także pogłębiona analiza skutków ograniczenia odpowiedzialności zleceniobiorcy i podjęcie działań zabezpieczających zleceniodawcę przed wystąpieniem w związku z realizacją umowy o doradztwo prawne szkody, która nie zostanie mu zrekompensowana.
- 67 Rekomendujemy wprowadzenie do umowy wymogu posiadania przez zleceniobiorcę **ubezpieczenia OC** działalności zawodowej z sumą gwarancyjną, adekwatną do ryzyk. Zasadne jest też wprowadzenie do umowy oświadczenia zleceniobiorcy o posiadanym ubezpieczeniu OC wraz ze zobowiązaniem do utrzymywania tego ubezpieczenia na określonym poziomie przez cały okres trwania umowy. Rozważenia wymaga ponadto uregulowanie sytuacji, w której przedłożona przez zleceniobiorcę polisa nie obejmowałaby całego okresu realizacji przedmiotu umowy (np. obowiązek przedłożenia zleceniodawcy w określonym terminie przed wygaśnięciem obowiązującej polisy dowodu kontynuacji lub zawarcia nowej umowy ubezpieczenia, na co najmniej takich samych warunkach).

II.11. Rozwiązanie umowy

Tematyka czynności prowadzących do rozwiązania umowy została szczegółowo omówiona w [Rekomendacjach dotyczących postanowień umów w zakresie odstąpienia od umowy oraz wypowiedzenia umowy](#). Poniżej zwracamy uwagę na zagadnienia charakterystyczne dla umów o doradztwo prawne.

- 68 Z uwagi na fakt, że przedmiotem umowy o doradztwo prawne mogą być różne rodzajowo świadczenia zleceniobiorcy (tj. zarówno zbliżone do zlecenia jak i zbliżone do dzieła), należy zwrócić uwagę na **różnicę między prawem odstąpienia od umowy, a prawem jej wypowiedzenia**. Podstawowa różnica między tymi uprawnieniami dotyczy skutków, jakie zasadniczo wywołuje wykonanie każdego z nich.
- 69 Odstąpienie od umowy to czynność jednostronna, która prowadzi zasadniczo do wygaśnięcia zobowiązania ze skutkiem wstecznym (*ex tunc*), tj. od chwili zawarcia umowy, niwecząc jej skutki. W granicach swobody umów strony mogą przy tym inaczej uregulować skutki wykonania prawa odstąpienia od umowy. Wypowiedzenie umowy również jest czynnością jednostronną, ale ma skutek na przyszłość (*ex nunc*), tj. nie niweczy dotychczasowych skutków obowiązywania umowy.
- Różnice dotyczące celu i skutku odstąpienia od umowy i jej wypowiedzenia powodują, że każda z tych czynności prawnych jest charakterystyczna dla innej kategorii umów (lub rodzajów świadczeń w umowie mieszanej).
- 70 Klasycznym sposobem zakończenia obowiązywania umów zlecenia, umów o świadczenie usług i innych umów, które mają za przedmiot świadczenie o charakterze ciągłym, jest wypowiedzenie (a nie odstąpienie od umowy). Dla umowy o dzieło, w której świadczenia stron nie mają charakteru ciągłego, charakterystyczne jest natomiast prawo odstąpienia od umowy. W związku z tym, w przypadku świadczeń zleceniobiorcy, mających charakter zbliżony do dzieła, rekomendujemy stosowanie prawa odstąpienia od umowy, a w przypadku usług mających charakter zbliżony do zlecenia – prawa do jej wypowiedzenia.
- 71 W przypadku zastrzeżenia prawa odstąpienia, należy zwrócić szczególną uwagę na **konieczność rozróżniania ustawowych i umownych przyczyn odstąpienia od umowy** (zob. szerzej w [Rekomendacjach dotyczących postanowień umów w zakresie odstąpienia od umowy oraz wypowiedzenia umowy](#)).
- 72 Stosunek między zleceniodawcą a świadczącym doradztwo prawne zleceniobiorcą oparty jest na zaufaniu klienta do prawnika. Może to uzasadniać rozróżnienie warunków wypowiedzenia umowy przez każdą ze stron. Zleceniodawca powinien mieć prawo wypowiedzieć umowę swobodnie, tj. w każdym czasie bez podania przyczyny albo przynajmniej na warunkach znacznie mniej restrykcyjnych niż przewidziane dla zleceniobiorcy (np. ze skutkiem natychmiastowym albo z krótkim okresem wypowiedzenia). Zgodnie z art. 746 k.c. nie można wyłączyć możliwości wypowiedzenia umowy zlecenia z ważnych powodów. Zasada ta ma zastosowanie również do umów o świadczenie usług (art. 750 k.c.). W związku z tym rekomendujemy zawarcie w umowie przykładowego katalogu okoliczności, które strony uznają za „ważne powody” uprawniające do wypowiedzenia umowy.
- 73 Rekomendujemy określenie w umowie skutków wypowiedzenia umowy dla zleceń (zadań) w toku realizacji. Zleceniodawca może mieć uzasadniony interes w dokończeniu realizacji takich zleceń. W przypadku umów ramowych zasadne jest ponadto doprecyzowanie, czy wygaśnięcie umowy ramowej skutkuje wygaśnięciem zawartych na jej podstawie umów wykonawczych. Ponadto, jeżeli umowa ramowa stanowi, że zlecenia/umowy wykonawcze nadal obowiązują to warto uregulować kwestię, jakie postanowienia umowy ramowej nadal obowiązują w stosunku do tych zleceń /umów wykonawczych.

- 74 Celowe może być również uregulowanie zasad i trybu przekazania dokumentacji pozyskanej lub wytworzonej przez zleceniobiorcę w związku z realizacją umowy (także w odniesieniu do korespondencji otrzymywanej przez zleceniobiorcę po rozwiązaniu umowy). Jeżeli w ramach wykonywania umowy zleceniobiorca występował w imieniu zleceniodawcy w relacjach z osobami trzecimi, zasadne jest ponadto wprowadzenie postanowień regulujących sposób informowania takich osób trzecich o rozwiązaniu umowy lub wygaśnięciu pełnomocnictw. Warto ponadto uregulować sposób rozliczenia w odniesieniu do zasądzanych po rozwiązaniu umowy kosztów zastępstwa procesowego.
- 75 Rekomendujemy zastrzeżenie dla wypowiedzenia umowy albo odstąpienia od umowy formy pisemnej albo formy elektronicznej pod rygorem nieważności. W przeciwnym razie wystarczające będzie zachowanie formy dokumentowej (art. 77 § 2 k.c.).